

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Західноукраїнський національний університет
Соціально-гуманітарний факультет
Кафедра психології та соціальної роботи

ВАХНО Аліна Петрівна

**Соціально організоване рекрутування прийомних батьків як умова
утвердження інституту прийомних сімей / Socially organized recruitment of
foster parents as a condition for approval of the institution of foster families**

спеціальність: 231 – Соціальна робота
освітньо-професійна програма – Соціальна робота

Кваліфікаційна робота

Виконала студентка групи
СРм-21
А.П. Вахно

Науковий керівник:
к.пед.н.,доц. В.В.Шафранський

Кваліфікаційну роботу
допущено до захисту

«___» _____ 20__ р.

Завідувач кафедри

_____ **А.Н. Гірняк**

ТЕРНОПІЛЬ-2023

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1	
ВІДБІР КАНДИДАТІВ У ПРИЙОМНІ БАТЬКИ	
ЯК СОЦІАЛЬНО ОРГАНІЗОВАНА ДІЯЛЬНІСТЬ	
	6
1.1. Специфіка попереднього відбору прийомних батьків	6
1.2. Особливості рекрутингу прийомних батьків	11
Висновки до розділу 1	12
РОЗДІЛ 2	
ДЕІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНОГО СІРІТСТВА	
ТА ПРОБЛЕМАТИКА РЕКРУТИНГОВОГО ВІДБОРУ	
ПРИЙОМНОЇ РОДИНИ	
	14
2.1. Особливості процесу рекрутингу в соціальній сфері	14
2.2. Соціально-психологічні умови формування	
майбутнього прийомного батьківства	
та практика відбору претендентів	19
2.3. Підготовка до патронатного виховання	
як форми соціалізації дітей-сиріт	27
Висновки до розділу 2	33
РОЗДІЛ 3	
ІННОВАЦІЙНІ ПРАКТИКИ	
У СИСТЕМІ РЕКРУТИНГОВОГО ВІДБОРУ	
ТИМЧАСОВИХ ТА ПРИЙОМНИХ СІМЕЙ	
	35
3.1. Практичні технології організації рекрутування	35
3.2. Перспективи процесу рекрутування прийомних батьків	48
Висновки до розділу 3	50
ВИСНОВКИ	51
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	55

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Соціально-економічні, політичні, а також ідеологічно-моральні зміни в українському суспільстві спричинили дисфункцію багатьох соціальних інститутів, у тому числі й інституту сім'ї, призвівши до порушення її структури та функцій. З'явилися такі негативні тенденції, як зниження рівня доходів сімей, зростання кількості розлучень, зниження кількості дітей у сім'ї, відмови від новонароджених, психологічні та емоційні стреси дорослих членів сім'ї та, як наслідок, алкоголізм, наркоманія, насильство у сім'ї, жорстоке поводження з дітьми та ін. Ці проблеми зумовили виникнення ризиків для дітей, аж до повного їхнього виміщення з сім'ї. Головним наслідком нестійкого становища дітей у сім'ї стало стабільне зростання кількості дітей-сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків, в нашому суспільстві.

В результаті, такі діти виявляються не здатними до успішної адаптації та інтеграції в суспільстві, що й зумовило не лише пошук нових форм життєулаштування, а й зміцнення сім'ї як інституту дитинства на формування стійкого становища дітей у сім'ї та профілактики сирітства. Гостро постало питання рекрутування прийомних батьків в утвердженні інституту прийомних сімей в Україні. Сьогодні державою здійснюються заходи, що спрямовані на якісний відбір претендентів на прийомне батьківство, підвищення престижу прийомної сім'ї у суспільстві, пошук різних форм соціальної допомоги таким сім'ям, удосконалюється нормативно-правова та соціально-психологічна база захисту прийомних сімей.

Стан розробленості проблематики. Зазначимо, що на тлі структурних перетворень нашого суспільства відбувається формування нових соціальних інститутів, функціонування яких супроводжується виникненням низки проблем, які пов'язані з їх впровадженням у суспільство. До подібних соціальних інститутів, що заново формуються, можна віднести інститут прийомної сім'ї,

який покликаний забезпечити сімейні умови виховання для широкої категорії вихованців дитячих сирітських установ. Це сприяє вирішенню проблеми адаптації таких дітей у суспільстві. Дослідженням у даному напрямку займалися М. Астоянц [2], О. Безпалько [3], У. Бек [4], В. Зарецький [12], О. Карпенко [16], Т. Красножон [24], С. Миколюк [27], Н. Рудій [40], П. Штомпка [56]. Проте аналіз сучасної наукової літератури та нормативних документів (див. [1-61]) виявив, що проблема соціального рекрутування прийомних батьків як нового інституту соціалізації дітей-сиріт є недостатньо розробленою та потребує свого наукового осмислення і комплексного практичного опрацювання, що й спричинило необхідність даного кваліфікаційного дослідження.

Об'єкт дослідження – система відбору й підготовки потенційних прийомних батьків до усиновлення.

Предмет дослідження – соціальні особливості рекрутування потенційних прийомних батьків.

Мета дослідження: розкрити сутність та особливості соціально організованого рекрутування прийомних батьків як умови утвердження інституту прийомних сімей.

Завдання дослідження:

- 1) означити особливості рекрутингу прийомних батьків;
- 2) виявити соціально-психологічні умови формування майбутнього прийомного батьківства;
- 3) дослідити практику відбору претендентів на прийомне батьківство;
- 4) показати практичні технології організації рекрутування потенційних прийомних батьків.

Теоретико-методологічну базу дослідження склали загальнометодологічні засади діалектичного та структурно-функціонального аналізу, а також системний та інституційний підходи до дослідження соціальних явищ, відносин, процесів та взаємодій. Застосовувалися загальнотеоретичні і емпіричні **методи** наукового пізнання (систематизація, аналіз офіційних, наукових,

публіцистичних та статистичних джерел, опитування, узагальнення і формування практичних рекомендацій).

Наукова новизна дослідження проявляється у тому, що розкрито сутність та особливості соціально організованого рекрутування прийомних батьків. Зокрема, означені особливості рекрутингу прийомних батьків, виявлені умови формування майбутнього прийомного батьківства, показані технології організації рекрутування потенційних прийомних родин.

Практична значимість роботи полягає у прирощенні наукового знання про сутність та особливості соціального рекрутування прийомних батьків в сучасних умовах нашого суспільства. Основні положення роботи можуть бути використані як методологічна основа проведення подальших наукових досліджень з проблем дитинства, сирітства, життєулаштування дітей-сиріт, виявлення ресурсного потенціалу прийомних сімей та особливостей їх відбору й подальшого функціонування.

Структура магістерського кваліфікаційного дослідження. Робота складається з вступу, трьох розділів з висновками до кожного, загальних висновків, списку опрацьованої літератури з 61 джерела. Загальний обсяг дослідження становить 60 сторінок, основний текст висвітлено на 52 сторінках. Результати проведеного дослідження презентуються у двох авторських публікаціях.

РОЗДІЛ 1

ВІДБІР КАНДИДАТІВ У ПРИЙОМНІ БАТЬКИ ЯК СОЦІАЛЬНО ОРГАНІЗОВАНА ДІЯЛЬНІСТЬ

1.1. Специфіка попереднього відбору прийомних батьків

Одним з ключових моментів у діяльності соціальних служб та установ є рекрутерська робота з прийомними батьками та подальший супровід таких родин. Певну роль формуванні сімейних цінностей та просуванні ідеї цінності сім'ї відіграє служба відбору та супроводу прийомної сім'ї. Основна діяльність фахівців служби – надання допомоги та підтримки прийомній сім'ї у вихованні дітей-сиріт. Це, перш за все, попереднє інформування та подальша допомога у:

- створенні комфортних умов для всіх членів сім'ї;
- вихованні дитини та її подальшої успішної соціалізації;
- консультування батьків з питань виховання прийомної дитини;
- подолання кризових ситуацій;
- формуванні та розвитку системи суспільно значущих, сімейних цінностей у дітей.

У зв'язку з зазначеними вище моментами нами проаналізовано існуючі програми з рекрутерської роботи із прийомними сім'ями. До прикладу, програма «Pride» розроблена в США фахівцями університетів та соціальних служб, прийомними батьками, які мають великий досвід виховання дітей, на основі аналізу досвіду функціонування прийомних сімей [44]. Процес рекрутування нових сімей та збереження існуючих залежить від наступних чинників:

підтримки з боку установ та відомств, і тому особливо важливо мати спеціалістів, які підготовлені до роботи в одній команді із потенційними прийомними батьками;

отримання та поширення наявного досвіду успішних сімей, що активізуватиме потенційні прийомні сім'ї для прийняття в сім'ю дітей-сиріт; участі майбутніх прийомних батьків у таких програмах.

Центр розвитку сімейних форм улаштування дітей-сиріт має бути зорієнтований на роботу не тільки з батьками, які вже виховують дітей-сиріт, але й планують прийняти дитину в сім'ю. В рамках діяльності з діючими сім'ями соціальні працівники та інші фахівці центру приділяють увагу як роботі з батьками, так і з дітьми щодо формування системи суспільно значущих і сімейних цінностей у дітей.

У Центрі діагностики та консультування «Сім'я» успішно апробована модель рекрутингу та подальшого соціально-психологічного супроводу сімейного життєстрою, що містить наступні напрямки діяльності [19]:

психологічна просвіта потенційних батьків, що є необхідною складовою у процесі формування сімейних цінностей у дітей-сиріт;

попередня діагностика дітей, прийомних батьків, що надалі дозволяє спрогнозувати діяльність фахівців соціальної роботи з формування сімейних цінностей в прийомних родинах;

консультування з психолого-педагогічних, юридичних питань, виховання та розвитку дітей-сиріт у прийомній сім'ї;

попередні тренінги, які спрямовані на гармонізацію взаємовідносин у майбутній прийомній сім'ї, зокрема, дитячо-батьківських відносин, формування ціннісних відносин у соціальному довкіллі, цінностей сім'ї та ін.

Слід зазначити, що фахівцями, які займаються соціальним рекрутуванням, проводяться дослідження потенційних батьків з метою визначення їх орієнтації на цінності та провідні ідеї в процесі виховання дитини-сироти, аналізу відносин потенційних батьків до різних сторін життя, ролі сімей. Вважаємо, що такі

дослідження сприяють в допомозі майбутнім прийомним батькам бачити свої недоліки, своєчасно виправляти помилки, дозволяють фахівцям установ виявити, які ж мотиви, цінності несуть потенційні батьки.

Докладніше зупинимося на аналізі досвіду роботи з рекрутування прийомних батьків. Служба з підготовки кандидатів у прийомні батьки спрямована на:

навчання кандидатів у опікуни, прийомні батьки, усиновлювачі (за бажанням усиновлювачів), патронатні вихователі;

підготовку психолого-педагогічного висновку для органів опіки про ресурси сім'ї та супровід прийомних сімей;

надання допомоги у вихованні дітей-сиріт, формуванні значущих цінностей – цінностей сім'ї, здоров'я, відносини та взаємодії, що важливо для розвитку уявлень про повноцінну родину.

Одним із пріоритетів державної політики є зміцнення сім'ї та підвищення її престижу в суспільстві, збереження та пропаганда сімейних цінностей, системна цілеспрямована робота з профілактики соціального сирітства.

Створення «Шкіл прийомних батьків» та відділень із рекрутингу та супроводження сімей на базі обласних державних установ соціального обслуговування населення, що включають структурні підрозділи, які надають широкий спектр соціальних послуг населенню, дозволило організувати комплексну і системну роботу з підбору, підготовки та супроводу таких сімей. Стратегія дій передбачає реалізацію комплексу заходів, спрямованих на:

- 1) скорочення кількості дітей-сиріт;
- 2) підтримку та пропаганду відповідального батьківства;
- 3) забезпечення реалізації дітям-сиротам прав, гарантованих державою;
- 4) формування системи цінностей у дітей-сиріт, які містять як суспільно-значущі, сімейні та індивідуально-значущі та ін.

В основі нашого дослідження лежить принцип регіоналізації, де враховано діяльність соціальних установ нашого регіону [13; 37]. Так, на базі накопиченого

досвіду та вже апробованих програм підготовки та комплексного супроводу прийомних сімей сформовано «Програму підготовки соціально-психологічного та педагогічного рекрутингу прийомних сімей», елементами якої є:

- 1) попереднє інформування та навчання майбутніх прийомних батьків;
- 2) комплексна поглиблена оцінка ресурсів потенційної сім'ї, а саме оцінка сімейних цінностей і потреб дитини-сироти;
- 3) стабільна підтримка сім'ї з боку професіоналів, що дозволить знизити ризики повторних відмов.

Основною метою програми є створення соціальних умов для позитивної адаптації дитини та формування ціннісного відношення в сім'ї. Дієвим виявився пілотний проєкт «дорожньої карти» із захисту прав дітей-сиріт та підтримки сімей, які їх виховують. «Дорожня карта» – це документ, що є комплексом заходів нормативно-правового характеру, спрямованих на профілактику сімейного неблагополуччя, психолого-педагогічний відбір та підтримку прийомних батьків, перепрофілювання дитячих будинків у центри психолого-педагогічної підтримки сімей, які взяли на виховання дітей, а також стимулювання громадян, які виявили бажання виховувати таких дітей.

Особливий інтерес для нашого дослідження має Тернопільська область. У нашій області соціальні педагоги освітніх установ, фахівці органів опіки та соціального захисту, центрів соціального обслуговування, соціальні працівники беруть участь у попередній підготовці та супроводі прийомних сімей. Функціонують центри соціального обслуговування населення, соціально-реабілітаційні центри, що здійснюють рекрутинг та надають психолого-педагогічну допомогу щодо попередження сімейного неблагополуччя, виявлення та реабілітації дітей та сімей, що перебувають у кризовій ситуації.

У штаті організацій є служби відбору і супроводу, де формами роботи є:
проведення занять у рамках «Школи прийомних батьків» на базі установ обслуговування населення та соціально-реабілітаційних центрів;
проведення виїзних семінарів, для прийомних сімей;

забезпечення методичними матеріалами та ін.

Описуючи досвід роботи установ, наголошуємо на діяльності «Соціально-реабілітаційного центру для неповнолітніх» завданнями якого є:

захист прав та законних інтересів сімей, жінок та дітей;

надання комплексної соціальної, психолого-медико-педагогічної допомоги та підтримки неповнолітнім та їхнім батькам (законним представникам) у подоланні важкої життєвої ситуації, проведення корекційної роботи, сприяння у соціалізації сім'ї, зміцнення ролі батьків, підвищення батьківської компетенції, створення в сім'ї сприятливих умов для розвитку дітей, повернення неповнолітніх у сприятливе сімейне середовище;

розробка та забезпечення реалізації індивідуальних програм соціальної реабілітації та адаптації неповнолітніх та їх батьків з урахуванням міжвідомчої взаємодії;

впровадження та реалізація нових методик та технологій роботи з неповнолітніми та їх сім'ями;

профілактика бездоглядності та правопорушень неповнолітніх, соціального сирітства, пропаганда та розвиток сімейних форм влаштування та виховання;

взаємодія з органами опіки та піклування щодо життєустрою неповнолітніх, які залишилися без піклування батьків;

організація відпочинку та зайнятості дітей, які проживають в освітній та соціальній установі, а також сприяння в організації зайнятості дітей, які перебувають на соціальному патронажі або тимчасовому соціальному супроводі.

В межах центру діє клуб прийомних батьків, який також дотичний і до рекрутингової діяльності з відбору майбутніх прийомних батьків.

Метою програми є психологічна просвіта потенційних прийомних батьків, сприяння збереженню та зміцненню психологічного здоров'я вихованців, а також сприяння створенню ширшої мережі з підбору цієї категорії батьків.

1.2. Особливості рекрутингу прийомних батьків

Проведений аналіз досвіду державних освітніх та соціальних установ з формування рекрутингової бази потенційних прийомних батьків та їх подальшого соціального супроводу дозволив виділити програми з підготовки до подальшого життєдайного родинного співжиття. У процесі аналізу нами виділено ряд програм, які спрямовані не лише на підготовку до сімейного життя, а й на формування сімейних цінностей, уявлень про сучасну сім'ю. Аналіз програм показав, що:

1) попередня підготовка до самостійної сімейної та до переходу в нову сім'ю практично в жодній установі для дітей-сиріт не проводиться одночасно, а спостерігається лише реалізація одного з напрямків підготовки;

2) перехід дітей-сиріт з однієї форми устрою в іншу ведеться не завжди з урахуванням віку та статі дитини, її національної приналежності та ін.;

3) у рекрутингових програмах недостатньо представлена система роботи з попереднього формування родинних почуттів між братами та сестрами, які проживають у сім'ї;

4) не повною мірою продуманий комплекс заходів, спрямований на взаємодію в системі «батьки-дитина», «дитина-дитина» тощо.

Зазначені вище проблеми вимагають соціально-психологічних умов, необхідних для формування рекрутингової бази потенційних прийомних батьків та подальшого соціального супроводу таких родин, серед яких можна означити:

створення сприятливого психологічного клімату сім'ї, де у дітей-сиріт, формуються адекватне сприйняття світу, людей і самого себе, моральні почуття та позитивні емоції, моральні знання про добро і зло; де сім'я має закріплену звичаями, традиціями, моральними та правовими нормами складну структуру, у межах якої дітей, батьків, бабусь та дідусів об'єднує система відносин, яка базується на родинній архетипній психокультурній основі;

створення ситуації успіху для дітей-сиріт, що дає можливість досягти значних результатів як окремо взятої особи (в даному випадку дитини-сироти), так і колективу в цілому, а саме – сім'ї. Ситуація успіху особливо важлива у роботі з дітьми-сиротами, поведінка яких ускладнена цілою низкою зовнішніх та внутрішніх причин, оскільки дозволяє зняти у них агресію, подолати ізольованість та пасивність;

підвищення мотивації прийняття дітей у прийомну сім'ю. У формуванні сімейних цінностей у дітей-сиріт істотну роль відіграє етап підготовки прийомних батьків, де велике значення надається виробленню в потенційних кандидатах реального усвідомлення мотивів та очікувань від прийому дитини.

На основі аналізу програм та дослідної роботи можна виділити наступні чинники ефективності чи неефективності рекрутингового відбору потенційних прийомних батьків:

здатність включитися у нові соціальні ролі в процесі входження у сімейну систему нових членів;

особистісні особливості прийомних батьків, гнучкість рольової поведінки; можливість або відсутність задовільного інформаційного обміну з питань виховання дітей-сиріт;

тривалість інституційного перебування;

невключення сім'ї в систему допомоги та супроводу та ін.

Висновки до розділу 1

Таким чином, вивчення досвіду роботи державних освітніх та соціальних установ із рекрутингу потенційних прийомних батьків дозволило нам виділити найбільш ефективні умови, а також провідні форми та методи діяльності різних спеціалістів з соціально організованого рекрутування. Необхідною умовою є створення поліфункціональної служби, яка базуватиметься на принципі

індивідуальної та спільної діяльності всіх суб'єктів процесу відбору потенційних прийомних батьків, які формуються на основі суб'єкт-суб'єктних відносин. Проте слід зазначити, що в освітніх та соціальних установах приділяється увага лише суб'єктам освітнього процесу, а саме учням і педагогам, тоді як потенційні батьки залишаються не повно залученими до процесу супроводу дітей-сиріт. Вищезазначене актуалізує значущість діяльності освітніх та соціальних закладів у контексті обговорюваної проблеми, які мають виступити осереддям взаємодії системи підготовки за схемою «прийомна сім'я – фахівці соціальних установ – педагоги освітніх закладів».

РОЗДІЛ 2

ДЕІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНОГО СИРІТСТВА ТА ПРОБЛЕМАТИКА РЕКРУТИНГОВОГО ВІДБОРУ ПРИЙОМНОЇ РОДИНИ

2.1. Особливості процесу рекрутингу в соціальній сфері

Інституціоналізація системи захисту дитинства, частиною якої є система захисту дітей-сиріт та дітей, котрі позбавлені батьківського піклування, представляє складний процес інституційних змін, аналіз якого потребує залучення комплексної методології. Структурно-функціональний підхід дозволяє розглядати інститут захисту дитинства через його елементи та функції, відстежити, як нарощувався законодавчий, структурний, ідеологічний каркас, закріплювалися практики захисту уразливих дитячих груп. Сучасна інституційна методологія дозволяє поєднувати мікро та макрорівні досліджень. Інтерпретативний погляд на процес інституціоналізації захисту дитинства фокусується на діях окремих агентів і професійних груп, їх здатності впливати на інституційні структури. Теорія конфлікту стала методологічною основою аналізу інституційних протиріч захисту дитинства, в яких проявилися неузгоджені тенденції розвитку цього інституту в нашій державі. Вони зумовлюються непослідовністю законотворчих та фінансових заходів соціальної політики; різницею підходів до розуміння феномену сирітства та ролі держави у підтримці сімей та дітей; зміною пріоритетів та відмовою від колишнього сполучного «ядра» – системи державного піклування; множинністю агентів захисту дитинства, по-різному інтерпретують інтереси дитини-сироти та власні інтереси в інституційному просторі.

Система соціального захисту після лютневого вторгнення 2022 року отримала нові виклики, опинилася під комплексним впливом чинників, котрі пов'язані із адміністративно-бюджетними перетвореннями, перерозподілом повноважень між рівнями влади, модернізаційними процесами у соціальній сфері та освіті. Очевидною неузгодженістю постає одночасна декларація пріоритетності скорочення дітей в установах інтернатного типу та створення економічних механізмів зацікавленості колективів у припливі нових вихованців; пріоритетність профілактики сирітства та роботи з кровною сім'єю при запусненому процесі реорганізації.

Переважає більшість неоліберальних тенденцій у соціальній політиці ускладнює реалізацію, пріоритетів у сфері життєустрою дітей-сиріт у прийомних родинах, одночасно дестабілізуючи положення індивідуальних агентів захисту дитинства. Таким чином, виділимо кілька протиріч макрорівню, що виникли на полі перетину пріоритетів соціальної політики, інтересів сиріт та глобальних завдань із децентралізації влади та модернізації соціальної сфери, що не могло не позначитися на конкретних практиках [6].

Підсумовуючи аналіз комплексу чинників, що викликали процеси інституційних перетворень, ми вважаємо доцільною гіпотезу, згідно з якою інтенсивність трансформацій в інституті захисту дитинства і одночасна залученість до модернізаційних процесів основних агентів продукують внутрішньосистемні протиріччя, що підвищують ризики віддалення інституту захисту інтересів таких дітей. Здійснення модернізації без узгодження інтересів системи та дітей потенційно сприяє розвитку інституційних структур, але посилює їхнє дистанціювання від конкретної дитини. Локальною демонстрацією цих процесів виступають інституційні протиріччя в регіональній системі захисту дітей, що залишилися без піклування батьків.

Оцінка процесів змін у регіональній системі захисту дитинства передбачає, крім вивчення офіційної риторики, аналіз уявлень включених до неї агентів. У риторичі агентів проблематизуються найбільш явні зони міжвідомчих

розбіжностей, які ми визначаємо як сегменти інституційних протиріч у системі захисту дітей-сиріт. Законодавча зона відображає прогалини, неузгодженість та відсутність єдиної ідеології у загальнодержавному та місцевому законодавствах. Зона адміністративних розбіжностей стала наслідком перерозподілу повноважень між державною та місцевою владами, а у сфері конфліктних інтересів найбільш гострим виявилось питання рекрутингу прийомних батьків.

Відкритість процесів інституційних трансформацій, що дозволяє аналізувати їх із позиції ризиків, чітка артикуляція протиріч є певним стимулом розвитку системи захисту дитинства. Своєчасне правове підкріплення вже діючих практик, врегулювання організаційних та функціональних розбіжностей, зростання професіоналізму визначаються важливими ресурсами подолання неузгодженості у сфері інтересів дітей, що залишилися без піклування батьків.

У сучасних умовах глобалізації та інформатизації світової економіки, модернізації виробництва. нормального функціонування ринкових механізмів потрібні спеціалізовані бізнес-послуги. До них відноситься і діяльність з пошуку, відбору та працевлаштування персоналу, або, як її ще називають, рекрутингова діяльність. Основою його існування є постійний дефіцит кваліфікованих фахівців та менеджерів, здатних забезпечити конкурентоспроможність. За останні роки, рекрутимент перетворився в бурхливо розвивається галузь.

Рекрутинг – це відносно новий напрямок бізнесу, тому в даний час не існує єдиного підходу до визначення основних понять, використовується багато англійської термінології, немає системності у відображенні цього явища. Він як самостійна наукова дисципліна перебуває на початку свого розвитку. Практично відсутні наукові опрацювання понять «рекрутмент» та «рекрутинг», немає аналізу соціально-трудових відносин, що виникають у процесі надання цього виду послуг. При цьому рекрутмент, на наш погляд, розглядається дещо однобоко. В основному вивчаються та аналізуються рекрутингові технології, оціночні інструменти. Не приділяється належної уваги розвитку рекрутменту як наукової дисципліни [14].

Ринок рекрутингових послуг – досить новий і молодий напрямок, що пропонується у сфері ділових послуг, проте динамічно розвивається, добре себе зарекомендував і має серйозні перспективи в майбутньому. Значимість цієї сфери ділового обслуговування підтверджує дуже високий і стабільний попит на послуги кадрових агентств. У той самий час підприємства, звертаються до послуг кадрових компаній, найчастіше залишаються, незадоволені сервісом і якістю послуг. Недостатньо висока якість послуг у сфері рекрутменту та кадрового консалтингу зумовлена відсутністю професійних стандартів при їх наданні, а також ліцензування даного виду діяльності з боку держави та професійної спільноти, високою плинністю кадрів в агенціях та низькою кваліфікацією консультантів з підбору персоналу.

Нині потрібні нові концептуальні підходи, у розвитку рекрутменту та інтегруванні їх у систему інфраструктури як ринку праці так і у соціальній сфері. Для цього, на наш погляд, ефективним буде використання кластерного підходу, який створює основу для створення нових форм об'єднання елементів ринку праці та соціального захисту. Він зможе актуалізувати інтеграцію всіх інститутів у єдину систему, що пов'язана відносинами пошуку та підбору конкурентоспроможних та затребуваних фахівців для всіх сфер економіки.

В останні десятиліття набули такого значення ефективні «кластерні стратегії», які будуються на центрах ділової активності, які вже довели свою силу та конкурентоспроможність на світовому ринку. Уряди концентрують зусилля на підтримці існуючих кластерів та створенні нових мереж компаній, які раніше не контактували між собою. Держава у своїй як сприяє формуванню кластерів, а й сама стає учасником мереж. Кластерні стратегії широко використовуються у країнах Європи. В останні роки вони набули поширення і в нашій країні.

Якщо проаналізувати основні елементи рекрутингової діяльності (кадрові агентства, рекрутингові компанії, державні структури сприяння зайнятості населення, служби внутрішнього рекрутменту), то можна сказати, що в даний

час вони знаходяться на початковій стадії життєвого, циклу кластера. Видається, що при розробці кластерної стратегії, у сфері рекрутменту, зокрема і у соціальній сфері, варто врахувати досвід Великої Британії щодо створення спеціальних центрів рекрутингу, в яких об'єднані можливості, державних бірж праці, електронних бірж, рекрутингових компаній та кадрових агентств. Створення таких центрів дозволило б підвищити якість рекрутингових послуг, а, отже, зможе вплинути на підвищення рівня зайнятості населення та структури працюючих. Вони повинні стати центром кластеру і вирішувати наступні завдання: забезпечити ефективний обмін інформацією між державними структурами сприяння зайнятості населення, рекрутинговими компаніями та кадровими агентствами, роботодавцями, навчальними закладами тощо.

Дуже ефективною, на нашу думку, була б взаємодія рекрутингового бізнесу, державних структур сприяння зайнятості населення, роботодавців та представників професійних навчальних закладів у сфері працевлаштування молоді, так як дозволить скоординувати зусилля у цьому напрямі: врахувати запити бізнесу, інтереси молоді, техніки підбору рекрутингових компаній та визначення вимог щодо професійного навчання всіх рівнів. Функціонування кластера на основі принципів вільної конкуренції, спеціалізації та кооперації, єдиного правового простору дозволить ефективно використовувати фінансові, інформаційні, людські та Інтернет – ресурси на основі соціального партнерства держави, роботодавців, рекрутингових та кадрових фірм на ринку праці для проведення ефективної політики зайнятості та соціальної політики України. Новизна підходу до формування рекрутингових кластерів ґрунтується на перехресній інтеграції елементів рекрутингової діяльності у зазначеній системі та полягає в наступному: рекрутмент сприймається як єдина система; формується багаторівнева система рекрутменту; забезпечується обмін та інтеграція рекрутингових технологій, розширення комунікацій, застосування інформаційних технологій.

2.2. Соціально-психологічні умови формування майбутнього прийомного батьківства та практика відбору претендентів

Під деінституціоналізацією ми розуміємо процес зміни системи відносин і взаємодій між суб'єктами соціуму та інтернатних установ у вирішенні проблем, що уповільнюють розвиток та входження дітей-сиріт у життя суспільства. Головним інтегративним показником деінституалізації є скорочення кількості дітей у закладах інтернатного типу. Цей показник свідчить про:

- якість роботи з профілактики соціального сирітства;
- ефективність мотивації та стимулювання громадян на те, щоб взяти дитину-сироту на виховання;
- ставлення суспільства до сімейного виховання та дітей-сиріт.

При цьому акцентуватиметься на профілактиці, формах улаштування, поліпшенні умов проживання. Це передбачає раннє виявлення сімейного неблагополуччя, а також координацію роботи всіх відомств та їх чітку взаємодію. У проблемне поле деінституалізації також входить створення випереджувальної перепідготовки фахівців професійних служб рекрутингу, підготовки, супроводу та підтримки сімей, що приймають дітей, підбору сім'ї для дитини.

Деінституціоналізація інтернатних установ як соціальний процес вимагає вивчення механізму дій всіх його суб'єктів, аналізу та адаптації вітчизняного та зарубіжного досвіду. Його найважливішим результатом має стати неможливість стигматизації дітей-сиріт на рівні законодавства та суспільної свідомості. Як наслідок, термін «сирота» зник із офіційних документів, а з'явилися визначення «діти, про яких дбає місцева влада» (Велика Британія) або «діти під турботою» (США). У цю категорію стали включати будь-яких дітей, про яких має піклуватися держава і суспільство, у тому числі дітей в умовах турботи, дітей з

обмеженими можливостями здоров'я, а також біженців з інших країн і тих, хто пережив жорстоке поводження та насильство [5].

У Польщі ухвалено закон про обмеження чисельності вихованців в установах до 30 осіб. У великі притулки (кампуси) дозволяють приймати до сотні дітей, але термін їх утримання в них обмежений 30 днями. У Румунії та Угорщині процес деінституціоналізації дозволив перевести дітей-сиріт у сім'ї. Ліквідація інтернатного виховання у Румунії – це процес скасування системи, основою якої є великі дитячі державні установи [15].

Заборона використання терміну «сирота» в офіційних документах запроваджено й в Україні. В нас заборонено вказувати на соціальний статус дітей або стан їх здоров'я, згадувати про їхнє перебування в дитячому закладі. У закладі для дітей такого статусу не може проживати понад 50 осіб, а його робота контролюється службами у справах неповнолітніх [28].

Підтримка біологічної сім'ї також є результатом деінституціоналізації. У зарубіжних країнах поширена така практика: якщо кровні батьки з якихось причин неспроможні самостійно виховувати дітей, то у рамках «фостерської» сім'ї їм надається необхідна допомога. Вона може включати як допомогу з ведення домашнього господарства і вихованню дітей, і психологічні, медичні послуги. Якщо сім'я не в змозі створити для дітей безпечні умови, то дітей позбавляють домівки та звичного оточення. У країнах Європи та США поширена практика, коли діти залишаються вдома з «фостерським» вихователем, а батьків на час лікування та реабілітації поміщають до медичних закладів. В цих умовах, де б не виявилася дитина: під опікою, у «фостерській» сім'ї чи інтернаті, – підтримка її зв'язку з біологічною сім'єю є обов'язковою та закріплена на законодавчому рівні [12].

У нас діти-сироти розміщуються у закладах освіти (дитячі будинки, школи-інтернати), охорони здоров'я (будинки дитини), соціального захисту (притулки, соціально-реабілітаційні центри). Очевидні витрати такої інституціоналізації соціального сирітства. Однак поки що немає законодавчо

прийнятих форм установ нового типу як правонаступників дитячих будинків, будинків дитини тощо. Разом з тим очевидно, що масштаб такого негативного соціального явища, як соціальне сирітство, вимагає нових підходів у його подоланні. Проблема полягає в тому, що в дитячих стаціонарних та нестаціонарних установах створюється ущільнене негативне соціально-психологічне довкілля. Як правило, її утворюють діти, зібрані в єдиному життєвому оточенні, із неблагополучних сімей, з негативним, девіантним чи кримінальним досвідом соціалізації. Їх комунікація вільно чи мимоволі сприяє обміну цим досвідом. Забезпечити невідступний контроль, сформувати радикально інше соціальне місце існування, яке могло б переважити негативний вплив – завдання вкрай складне. «Інститути, покликані долати проблеми, перетворюються на інститути, що їх породжують», – зазначає німецький дослідник У. Бек [4].

Модель деінституціоналізації соціального сирітства можна сконструювати, використовуючи методологічний підхід П. Штомпки [54], як послідовність змін різних станів цього процесу:

1) артикуляція, легітимізація або переформулювання ідей системи усталених інституцій для дітей-сиріт;

2) інституалізацію, перегляд норм, цінностей, правил або відмову від них щодо системи установ для дітей-сиріт;

3) вироблення, диференціація та переформування каналів взаємодії, організаційних чи групових зв'язків; виникнення або зникнення груп, кіл спілкування та особистісних мереж, що характеризують процес зміни системи відносин та взаємодій між суб'єктами соціуму та інтернатних установ;

4) кристалізація, утвердження та перегрупування можливостей, інтересів, життєвих перспектив, піднесення та падіння статусів, розподіл та впорядкування соціальних ієрархій у процесі деінституціоналізації сирітства.

Концептуальна модель деінституалізації соціального сирітства може бути виміряна як статистично, так і соціологічно. Згідно з уявленнями П. Штомпки

[54], типи змін різноманітні і можуть відрізнятися залежно від того, які саме аспекти, фрагменти та зміни системи в них залучені. Адже стан системи інтернатного утримання дітей-сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків, сам по собі не одномірний, він є узагальненим, сумарним результатом стану багатьох компонентів. Серед них:

1) кінцеві елементи (число та різноманітність людських індивідів, їх дій тощо);

2) взаємозв'язки елементів (соціальні зв'язки, відносини особистої відданості та вірності, взаємодії, обміни тощо);

3) функції елементів системи як цілого (необхідність певних дій для збереження соціального порядку тощо);

4) межі (критерії включення, принципи рекрутування, умови прийняття індивідів у групу чи контроль включення до організації тощо);

5) підсистеми (число та різноманітність спеціалізованих областей, секцій, підрозділів тощо);

6) оточення (природні умови, сусідство інших товариств тощо) [54].

Вимірювання моделі деінституалізації соціального сирітства може зазнати ряд змін, які можуть спостерігатися у складі, структурі, функціях, межах, відносинах підсистем, в оточенні.

У проведенні політики рекрутингу виділяють такі етапи [27]:

1) повну оцінку потреб (соціально-економічний стан, потреби соціально вразливих груп населення); оцінку його суспільного потенціалу, існуючих форм турботи про дітей, які надаються як державними структурами, так і некомерційними організаціями;

2) визначення пілотної установи для перепрофілювання і вибору потенційних прийомних батьків;

3) консультації, особливо зі співробітниками, щоб провести попередній відбір кандидатів у прийомні батьки;

4) аналіз чисельності вихованців і прогноз чисельності новонароджених до закладу дітей з метою оцінки дій, що необхідні для його закриття. Планування фінансування виробничих витрат за нові форми турботи; їх зіставлення із поточним бюджетом;

5) пошук додаткових джерел фінансування установ та підбору претендентів на усиновлення;

6) визначення партнерів та формування організаційного комітету/групи планування та реалізації програми;

7) вибір команди управління програмою усиновлення;

8) комплексну оцінку індивідуальних потреб дитини та рівня її розвитку;

9) проектування реалістичної шкали часу, заснованої на складності програми, чисельності залучених до неї дітей та їх потреб;

10) розробку реалістичного плану дій з рекрутингу;

11) схвалення програми місцевими органами влади;

12) підвищення рівня обізнаності місцевого населення з метою її суспільного визнання;

13) включення функцій контролю та оцінки у розроблену програму.

Очікувані результати реалізації:

1) зниження чисельності дітей, які залишилися без прийомних батьків;

2) зниження чисельності дітей в установах інтернатного типу;

3) зниження кількості установ інтернатного типу та закриття тих, які з різних причин не можуть бути перетворені на заклади сімейного типу;

4) зростання частки дітей, залучених до альтернативних форм турботи та які перебувають у закладах сімейного типу, або дітей, повернутих до кровних сімей, порівняно з чисельністю вихованців закладів інтернатного типу;

5) збільшення різноманітності альтернативних форм влаштування дітей;

6) скорочення періоду перебування дітей у закладах інтернатного типу;

7) підвищення професіоналізму учасників програми підбору потенційних батьків;

8) посилення контролю за розподілом та використанням фінансування рекрутингових програм;

9) забезпечення балансу між витраченими коштами та якістю альтернативних форм;

10) наявність гнучкої державної системи спостереження за діяльністю з підбору потенційних прийомних батьків.

Ряд авторів розглядають деінституціоналізацію соціального сирітства як можливість розвитку та трансформації самих стаціонарних установ. По-перше, занадто поспішне розселення дітей може призвести до скорочення або навіть ліквідації дитячих будинків і притулків, що склалися історично й мають позитивний досвід виховання. По-друге, досвід показує, що проблему дітей-сиріт не можна вирішити простим розселенням у сім'ях: багато з них мають вкрай тяжкі специфічні проблеми з фізичним та психічним здоров'ям. Їхня реабілітація потребує участі спеціаліста, можливо, повсякденного. Існує дуже обмежена кількість дитячих стаціонарних установ, яким це почасти вдається [30].

Роль соціальної установи у реабілітації дітей-сиріт велика. Досвід цих установ показує, що їхній потенціал, особливо у роботі з групами дітей та підлітків, які потребують особливого професійного супроводу, далеко не вичерпаний. Нині половина дітей-сиріт із загальної чисельності перебувають на вихованні у сім'ях. З них передаються під нагляд в освітні, медичні організації, організації, що надають соціальні послуги, інші організації для дітей-сиріт на повне державне забезпечення. До цієї групи входять також повернення дітей з опікунських сімей, що мало бути усиновлені, особливо іноземними громадянами. Рідним батькам повертаються мало дітей, що говорить про низькі результати роботи з кровною сім'єю та відновлення дитячо-батьківських відносин.

Попередній рекрутинговий відбір і подальша підготовка вітчизняних прийомних та опікунських сімей, як і раніше, залишається на невисокому рівні.

На цю обставину впливає також недостатня кількість фахівців з охорони дитинства (з розрахунку на адміністративний район чи ОТГ), що знижує ефективність роботи зі зменшення зростання показників сирітства загалом.

Аналіз показників свідчить про тенденцію скорочення кількості вихованців дитячих будинків, числа працівників, загального навантаження працівників дитячих будинків та дефіциту місць у дитячих будинках (співвідношення кількості місць у дитячих будинках та вихованців у них). При цьому найбільш складна ситуація спостерігається в дитячих будинках корекційного типу. Що стосується устрою та динаміки руху вихованців дитячих будинків до прийомних сімей, то основна частка вибуває, переходячи в різні установи системи освіти або в інші дитячі будинки та школи-інтернати. З «сімейних форм» устрою вихованців дитячих будинків найбільш значущою була така форма, як «повернення батькам», потім зросла частка дітей, які передаються під опіку, і позначилося зростання кількості дітей, влаштованих у прийомні сім'ї в останні роки. У цілому, якщо говорити про роль рекрутингової системи відбору прийомних батьків, то спостерігаються позитивні зрушення.

Оптимальним варіантом у розробці моделі деінституціоналізації є поєднання міжнародного та вітчизняного досвіду з урахуванням специфіки регіонально-побутового менталітету населення різних регіонів України. Реорганізація типового дитячого будинку до закладу сімейного улаштування дітей передбачає одночасно з дослідно-експериментальною роботою вивчення механізмів, умов, факторів та організаційних заходів, необхідних як для збільшення кількості сімейних прилаштувань, так і для забезпечення адаптації таких дітей та їх потреб розвитку. Процес адаптації розглядається як протікає на особистісному рівні дитини, так і на рівні сім'ї при її взаємодії із соціумом та службою супроводу.

Успішність адаптації дитини у сім'ї забезпечується створенням наступних умов, це:

запровадження процесної моделі роботи органів опіки, уповноважених установ патронатного виховання, нових форм влаштування дитини на сім'ю;

урахування психологічних механізмів та специфіки процесу адаптації в системі патронатного виховання;

забезпечення взаємодії дитини, патронатної сім'ї та служби соціального супроводу;

реабілітаційна робота з дитиною протягом усієї державної опіки та її підготовка до переміщення в сім'ю;

підбір і підготовка патронатних вихователів;

професійний супровід альянсу дитини та патронатної сім'ї.

Результати успіху адаптації пов'язані, з одного боку, з дитиною:

забезпечення фізичної безпеки, психологічної захищеності, поступового подолання наслідків минулого травматичного досвіду;

зв'язок дитини з сім'єю та розвиток теплих відносин у патронатній сім'ї, що забезпечує формування ідентичності, успішності та позитивної самооцінки.

З іншого боку, із сім'єю:

урахування особливостей сімейної структури та особистісних якостей вихователів;

прийняття сім'ї дитини;

наявність виховних компетенцій;

готовність до співпраці зі службами супроводу та до особистісного та професійного зростання.

Для адаптації таких дітей у прийомній сім'ї необхідне формування нової прихильності і стабільних міжособистісних відносин між дитиною та прийомними батьками. При цьому, основне значення мають характер дитячо-батьківських відносин та якість спілкування прийомних батьків та дитини. Важливим чинником є інтеграція прихильностей – первинних і знову виникаючих, налаштування ставлення дитини до свого минулого та своїх рідних батьків.

Для подолання негативних наслідків розриву з рідними батьками дитині необхідне почуття безпеки у теперішньому, яке є базовим інстинктом та причиною виникнення прихильності. Отже, механізм адаптації пов'язаний із формуванням цієї нової прихильності. Задоволення чи фрустрація цієї потреби залежить від стратегії виховання, яку обирає «нова» матір чи батько. Нове батьківство як ставлення повинне відповідати потребам розвитку дитини. Воно включає такі елементи як турботу, контроль, численні детермінанти батьківського відношення.

2.3. Підготовка до патронатного виховання як форми соціалізації дітей-сиріт

При роботі з рекрутування прийомних батьків слід розуміти, що дитинство – це особливий період у житті людини, що характеризується нестачею внутрішніх ресурсів та самостійності. Це визначає залежність дітей від дорослих і насамперед первинного оточення – сім'ї, родини. Саме у сім'ї задовольняються основні потреби дитини (вітальні, пізнавальні, емоційно-психологічні, потреби у отриманні навичок соціального життя та ін.) у вигляді виконання дорослими членами сім'ї батьківських ролей. Батьки є головними агентами первинної соціалізації дитини, під час якої в результаті безпосереднього спілкування відбувається засвоєння дитиною соціальних якостей, властивостей, цінностей, знань і умінь, характерних для даної соціальної групи. Дитина освоює соціальні ролі, їй приписується певний соціальний статус. При цьому сім'я забезпечує дитину «сімейним капіталом» у вигляді певних ресурсів (економічних, соціальних, культурних тощо), які допомагають їй успішно адаптуватися та інтегруватися в суспільстві. Передача ресурсів відбувається у вигляді трансляції соціального досвіду через взаємодію дитини з батьками. Нестача сімейного

капіталу знижує можливості успішної соціалізації та інтеграції дитини у суспільстві [26].

Наявність у суспільстві ситуації, викликані різними зовнішніми (соціальними) та внутрішньосімейними чинниками, коли дитина опиняється поза сім'єю, призводить до того, що ресурси сім'ї стають недоступними для дитини. Втративши рідну сім'ю, дитина позбавляється свого природного посередника під час спілкування із зовнішнім світом – батьків і, отже, можливостей для нормальної соціалізації. Цим зумовлено виникнення в суспільстві особливої категорії дітей, позбавлених сім'ї, які потребують особливої підтримки з боку держави та суспільства.

Діти, які виховуються поза сім'єю за умов інтернатних установ, характеризуються чітко вираженою дезадаптацією. Деформована соціалізація, а також деформації психоемоційного та фізичного розвитку дітей-сиріт, викликані психічною, сенсорною, емоційною, материнською, соціальною депривацією, негативно позначаються на подальшому становленні особистості і не сприяють успішній інтеграції в суспільство. Основна причина деформації дитинства вихованців сирітських установ пов'язана із дефіцитом доступу до ресурсів сім'ї (соціальних, економічних, культурних, емоційних тощо). Головним же наслідком деформації стає те, що дітям-сиротам не вдається засвоїти весь комплекс необхідних соціальних ролей та сформувати ті особисті якості та властивості, які необхідні для адекватного сприйняття соціальної реальності та успішної інтеграції до неї. Установи інтернатного типу неспроможні забезпечити умов сімейного виховання, оскільки система ролевих диспозицій, реалізованих між педагогічним колективом і вихованцями, неспроможна репрезентувати складний комплекс ролевих відносин, притаманних «зовнішнього світу», що вимагає формування інституції прийомних батьків.

У державній політиці щодо дітей-сиріт відбуваються зміни, що спрямовані на розвиток заміщуючих сімей з метою успішної інтеграції в суспільстві через заповнення нестачі соціокультурного досвіду, який набувається в умовах

сімейної соціалізації. Порівнявши та проаналізувавши різні форми заміщуючої турботи про дітей-сиріт, ученими були виділені серед них непрофесійні (усиновлення/удочерення, опіка/піклування) та професійні (приймальня сім'я та патронат) форми [45].

У ході аналізу системи соціально організованого рекрутування визначено такої і структуру системи патронатного виховання. Система патронатного виховання – це спосіб організації професійної заміщувальної турботи про дітей, які перебувають на повному державному забезпеченні, на основі поділу функцій опіки над неповнолітніми між такими структурами, як органи опіки, уповноважена установа, що організовує патронатне виховання та (тимчасовою) прийомною родиною. Елементом системи такого виховання є патронатна сім'я як інститут соціалізації дітей-сиріт, функціонування якого засноване на професійній корекційно-розвиваючій діяльності патронатного вихователя за участю членів його сім'ї по відношенню до вихованців державних установ, які потребують особливих умов виховання та догляду з метою корекції їх особистісного розвитку в умовах сім'ї та адаптації вихованця у суспільстві. Така сім'я замінює перебування дитини-сироти в умовах установ інтернатного типу, внаслідок чого дитина набуває необхідного досвіду життя в сім'ї. У той самий час за наявності відповідних умов є можливість повернення дитини у сім'ю біологічних батьків, а окремих випадках – в установу.

Ученими виявлено перевагу системи патронатного виховання, пов'язану, по-перше, із широкою застосовністю даної форми життєустрою практично для всіх категорій вихованців інтернатних установ, по-друге, із здійсненням рекрутингової роботи з професійного відбору та підготовки патронатних вихователів в умовах постійного консультування та контролю з боку служби супроводу при установі.

Урахування зарубіжного та вітчизняного досвіду розвитку системи патронатного виховання дозволить удосконалити цю форму сім'ї. Сучасний вітчизняний досвід розвитку системи патронатного виховання орієнтований на

значну роль уповноваженої установи у рекрутинговому підборі та подальшій підготовці патронатних вихователів та прийомних батьків, а також у здійсненні консультування та контролю за їх діяльністю. У силу того, що ця система лише починає складатися в нашій країні, патронатні вихователі поки що недостатньо самостійні і потребують супроводу та допомоги фахівців. Проте визначальний вектор розвитку системи патронатного виховання, на нашу думку, у нашій країні, як і на Заході, полягає у «професіоналізації» цієї системи, коли праця патронатного вихователя є висококваліфікованою, спеціалізованою, перспективною у плані кар'єрного зростання, престижною і високооплачуваною. Цілеспрямована робота з подальшого розвитку та вдосконалення системи патронатного виховання та рекрутингу прийомних батьків має здійснюватися з урахуванням наявного досвіду.

Значну роль формуванні інтересу до рекрутингу прийомних батьків та патронатних вихователів із боку населення зіграли засоби інформації. Відбулася потужна інформаційно-пропагандистська кампанія з висвітлення проблем сирітства та особливостей патронату, що супроводжувалася великою кількістю матеріалів у пресі та на телебаченні. Роль соціальних мереж у трансляції інформації про патронат особливо помітна у сільській місцевості.

У сучасному стані патронат найбільш привабливий для незайнятих груп населення, жителів сільської місцевості з низьким рівнем доходу. Судячи з соціальних характеристик патронатних вихователів привабливість патронату, на відміну інших форм заміщаючої турботи, у тому, що з соціально вразливих груп патронат може розглядатися як вид праці, який дає зайнятість і приносить дохід. Однак той факт, що почасти діти потрапляють у сім'ї з низьким рівнем доходу, негативно впливає на рівень життя самих дітей.

Рівень освіти загалом у патронатних вихователів, а також і у прийомних батьків представляється недостатнім до виконання кола завдань, які входять у їх компетенцію. Примітним є те, що рекрутовані особи, які мають педагогічну освіту або досвід педагогічної діяльності, частіше звертаються до фахівців

соціальної служби. Це може свідчити про професійну відповідальність та прагнення виявити проблеми, не допускаючи їх розвитку, що ще раз підтверджує думку про необхідність їхньої професійної підготовки.

Значна частина патронатних вихователів – жінки, які перебувають у офіційному шлюбі, у віці, що наближається до верхньої межі фертильності (45 років), мають досвід материнства і, як наслідок, досвід виховання дитини на сім'ї; третина патронатних вихователів багатодітні. Отже, наявність дітей у сім'ї робить потенційних патронатних вихователів привабливішими спеціалістів служби супроводу, здійснюють їх рекрутинговий добір.

Результати нашого опитування дозволили визначити особливості рекрутування патронатних вихователів (2021 рік, 25 осіб). Експертами було названо головні мотиви кандидатів у патронатні вихователі при виборі патронатної сім'ї як форми заміщуючої турботи про дітей – це професійно-трудова мотивація, можливість звернутися до служби супроводу, матеріальної підтримки та пілг з боку держави. Загалом, для кандидатів у патронатні вихователі патронат є насамперед роботою, яка приносить заробіток та інші вигоди. Найбільш значущими, на думку експертів, критеріями відбору патронатних вихователів на сьогоднішній момент є наявність позитивного досвіду у вихованні власних дітей (80,5%), бажання мати більше дітей, не до кінця реалізований батьківський потенціал (58,5%) (див. [6; 20; 33; 45]).

Оцінки експертів дозволяють констатувати наявність певних проблем у методичному забезпеченні та організації процесу, що здійснюється соціальними установами [39; 44; 47]. В результаті, впровадження системи патронатного виховання відбувається в умовах недостатньої підготовленості спеціалістів служб патронатного виховання у зв'язку з відсутністю досвіду, достатніх знань, слабкою забезпеченістю необхідною методичною літературою.

Перспективи розвитку системи полягають у поєднанні переваг прийомної сім'ї та державної виховної установи для дітей-сиріт. Маючи одну з найважливіших переваг прийомної сім'ї, а саме, сімейні умови соціалізації

дитини, патронатна сім'я багато в чому зберігає ресурсний, професійно-кваліфікаційний, організаційний потенціал державної виховної установи для дітей-сиріт. Однак патронатна сім'я не може бути заміною прийомної сім'ї. Специфіка прийомної сім'ї – у стійкому статусі дитини, коли вся повнота батьківських ролей разом із властивою відповідальністю та самостійністю у вихованні прийомного сина чи дочки покладається на прийомного батька чи матір. Патронатні вихователі повинні бути здатні надати професійну корекційно-розвивальну допомогу тим категоріям дітей, які цього потребують і для яких ймовірність бути усиновленими або прийнятими в прийомну сім'ю мінімальна та не є пріоритетною.

На сучасному етапі професійне співтовариство патронатних вихователів та прийомних батьків поки що не сформувалося і, відповідно, така сім'я не може бути повною заміною інтернатним установам, які мають високий ресурсний та кадровий потенціал. Але в майбутньому це є перспективним напрямом розвитку державної системи опіки. У світлі перспектив подальшої професіоналізації цієї системи виникає необхідність дотримання чітких вимог до рекрутування патронатних вихователів та прийомних батьків у плані мотивації, рівня матеріального благополуччя та умов життя, рівня освіти, а також соціально-демографічних, психологічних, особистісних характеристик. Домінуюча (професійна) функція інституту патронатної чи прийомної сім'ї зумовлює необхідність створення центрів професійного навчання кандидатів, де готуватимуть педагоги з корекційної роботи вдома, причому процес навчання має торкатися не лише кандидата, але всіх членів сім'ї (тренінги, семінари, рольові ігри та ін.). Процес навчання необхідний як удосконалення їх знань, умінь, навичок і компетенцій.

Існуючий рівень оплати не може залучити професіоналів у цій галузі (вихователів, педагогів, дефектологів тощо), оскільки їхня кваліфікація (знання, досвід, стаж роботи) не враховуються при визначенні розміру заробітної плати за працю. Високий професійно-кваліфікаційний потенціал фахівців, що

вивільняються в ході деінституціалізації інтернатних установ, може бути просто не задіяним. Тому сьогодні необхідно залучати фахівців через підвищення оплати праці, диференціацію системи оплати праці, надання додаткових пільг.

Нами означені категорії вихованців сирітських установ, яким необхідно віддавати переваги при визначенні в патронатні та прийомні сім'ї:

діти старшого шкільного віку, яким потрібен досвід освоєння сімейних ролей, досвід життя в сімейних умовах перед випуском;

«важкі» діти, підлітки з відхиленнями у поведінці (зокрема у зв'язку з пубертантною кризою);

соціальні сироти, тобто діти, батьки яких живі, але з тих чи інших причин не можуть опікуватися ними, оскільки у цих дітей є шанс возз'єднатися з кровними батьками;

у перспективі – діти-сироти з глибокими відхиленнями у розвитку для категорії висококваліфікованих патронатних вихователів.

Удосконалення організаційно-методичної бази системи рекрутування прийомних батьків (впровадження системи атестацій, розробка методичної літератури та ін.) дозволить відрегулювати процес відтворення професійних кадрів та накопичення цінного досвіду.

Висновки до розділу 2

Таким чином, для інституціоналізації прийомних сімей потрібна розробка соціально-проективної науково-обґрунтованої моделі рекрутингового відбору потенційних прийомних батьків. Теоретичні та емпіричні дослідження зарубіжного та вітчизняного досвіду деінституалізації сирітства дозволяють зробити висновок про ефективність сімейних форм улаштування дітей як для забезпечення потреб їх розвитку, так і для адаптації до дорослого життя.

Створення інституції професійних домашніх вихователів та системи подальшого соціального супроводу дітей у нових сім'ях дозволить засобами управління досягти високого соціального результату у забезпеченні стабільності життя таких дітей. Усе вищезазначене не є можливим без ретельного рекрутингового відбору потенційних прийомних батьків, їх всебічної підготовки та подальшої допомоги при вихованні дітей.

РОЗДІЛ 3

ІННОВАЦІЙНІ ПРАКТИКИ У СИСТЕМІ РЕКРУТИНГОВОГО ВІДБОРУ ТИМЧАСОВИХ ТА ПРИЙОМНИХ СІМЕЙ

3.1. Практичні технології організації рекрутування

Інновації в соціальній роботі з прийомними і тимчасовими (патронатними) сім'ями виступають як спроба розуміння проблем і тенденцій соціальної підтримки дітей-сиріт і таких сімей. Інноваційний підхід в едологічній діяльності в нашій країні, так само як і в усьому світі, пов'язаний зі спробами реалізації діалогічної, розуміючої парадигми соціальної роботи, спрямованої на осмислення проблем суспільства, пов'язаних з реалізацією людьми своєї соціальності (насамперед, людяності, моральних основ життєдіяльності) в умовах істотно випереджають розвиток людяності, а часом і технічних і економічних перетворень, що пригнічують її (див. [2; 7; 11; 19; 26; 33; 40; 47]).

Допомога дітям, що залишилися без піклування, – це найважливіший напрямок соціальної політики держави. На сьогоднішній день у різних областях кількість дітей-сиріт становить вагомий відсоток. Загальна кількість сиріт, завдяки заходам, що вживаються державою і суспільством, інтенсивно скорочується. Однак, кількість проблем, що стоять перед сучасним суспільством та сучасною сім'єю, як і раніше, велика. Нині активно реалізується державна політика стимулювання розвитку сімейних форм улаштування дітей-сиріт. Ця політика призвела нині до того що частка дітей-сиріт, які виховуються у сім'ях, становить значний відсоток (93%). Відповідно до неї основний зміст допомоги полягає у захисті їх прав, контролі за умовами їх утримання, психологічної та

соціальної реабілітації та адаптації, допомоги у працевлаштуванні та забезпеченні житлом, медичною допомогою тощо. Завдання щодо виявлення таких дітей та рекрутингу бажаючих стати прийомними батьками, обрання форм влаштування дітей, які залишилися без піклування батьків, контролю за умовами утримання дітей та стану сімей, за умовами виховання та освіти дітей, процесами корекції та розвитку сімейних відносин вирішуються органами опіки, спеціалізованими центрами соціальної підтримки, а також представниками волонтерської, добровольчої підструктур соціальної підтримки (групами самодопомоги), «шефськими» та благодійними організаціями, фондами. Ці завдання реалізуються як у рамках організованої, інституціоналізованої діяльності, так і стихійно. Завданнями допомоги у цьому випадку є професіоналізація та підвищення ефективності обох форм допомоги, їх взаємодія.

Допомога соціальних служб особливо продуктивна і необхідна у таких ситуаціях рекрутингового відбору та подальшого супроводу прийомних родин:

виникають важкі, травмуючі події, що становлять загрозу для життя, фізичного та душевного здоров'я членів сім'ї, дитини, які здатні привести членів сім'ї до обрання саморуйнівних форм поведінки, таких як спроб самогубства, бажання розправитися з близькими або оточуючими, втекти з дому, залишити сім'ю тощо;

різкі та негативні зміни зовнішньої соціальної ситуації, до яких сім'я не змогла або не встигла підготуватися, реакція на які блокує її адаптивні механізми та розвиток її членів (звільнення з роботи, смерть близької людини, розлучення, хронічна хвороба, отримання інвалідності, арешт, несподівана і небажана вагітність, особливо у неповнолітніх батьків), які сприяють виникненню гострої кризи, виснаженню захисних механізмів та виникненню посттравматичних стресових розладів;

активно протікає соціалізація сім'ї у межах кримінальної, алкогольної (наркотичної) субкультури, незворотня загалом чи потребує професійної, кваліфікованої допомоги;

поведінкові, характерологічні та моральні зміни членів сім'ї, небезпечні для близьких, родичів (дітей, старих) та інших оточуючих (див. [8; 12; 21; 35; 43; 50]).

Успішність рекрутерської роботи та подальшої діяльності з підготовки прийомних батьків визначається узагальненням зусиль усіх структур з розробки та здійснення інтегративних програм, що включають інноваційні методи міждисциплінарної та міжорганізаційної роботи з усім комплексом проблем, котрі виникають у зв'язку із захистом прав та соціальною адаптацією дітей-сиріт. Співпраця державних та недержавних, у тому числі благодійних організацій забезпечує впровадження та ефективне використання інноваційних технологій допомоги, включаючи технології роботи з сімейного улаштування дітей – переміщення в сім'ї, які заміщають різного типу (у непрофесійну сім'ю на усиновлення, опікунство, у професійну заміщувальну сім'ю: прийомну, патронатну сім'ї, сімейно-виховну групу тощо). Загалом пріоритетними напрямками рекрутерського відбору є сімейні форми життєулаштування дітей, довгострокові програми супроводу сімей та дітей, реабілітація та зміцнення виховного потенціалу сім'ї, професійна перепідготовка соціальних працівників, волонтерів та самих членів таких сімей, у тому числі в рамках інноваційних технологій роботи.

Опір інноваціям пов'язаний з тим, що людям притаманні консерватизм та інертність, котрі ускладнюють прийняття нововведень, навіть якщо вони істотно підвищують продуктивність та ефективність технології та рекрутингової роботи загалом. Внутрішній опір як пасивне небажання або активна відмова брати участь в інноваційному процесі з боку співробітників та клієнтів соціальних організацій має як усвідомлений, так і неусвідомлений характер і залежить від багатьох чинників: характер управління системою соціальної роботи, його

директивність, розвиненість горизонтальних та вертикальних інформаційних потоків, рівень професійної підготовки едологів.

Зовнішній опір пов'язаний з опором співтовариства, що у період здійснення інновацій може здійснювати спроби впливу, перехідні тиск і опір: стратегічно значущі нововведення, яких можна зарахувати та розвитку технологій соціальної роботи, зачіпають всіх суб'єктів. Тому особливу увагу потрібно приділяти розробці інноваційної політики: технологіям роботи з суспільством, реалістично оцінювати можливості, обмеження та цілі едологічної допомоги, налагодити систему збору та обробки інформації (моніторингу, інформування, дискусій та обміну думками), стимулювати надходження необхідної інформації від усіх функціональних підрозділів та громадськості. Особливо важливо впровадити у спілкування з співтовариством ідеологію консенсусу, тобто колективного прийняття рішень та колективної відповідальності, поряд з активною підтримкою творчого підходу, розробки нововведень, звернених на тривалу співпрацю з суспільством та корисних для суспільства в цілому, залучаючи його до участі в інноваційному процесі, продумуючи стратегії трансферту (передачі) та акумуляції технологій (ресурсні центри, школи для потенційних батьків, курси підвищення кваліфікації тощо).

Технології рекрутингового відбору потенційних прийомних батьків, включають інформаційно-просвітницькі та діагностичні, консультативні, корекційні, розвиваючі або навчальні, організаційні методики та програми. Використання широкого спектра технологій – важлива умова ефективності відбору, суттєвий показник його системності. Системність передбачає активізацію ресурсів і підвищення компетенцій самих клієнтів, поряд з активізацією ресурсів і компетенцій співробітників, а також – діяльність з формування та реформування громадської думки та навколишнього соціального довкілля в цілому. Основні групи технологій рекрутингового відбору потенційних прийомних батьків, як показав здійснений нами аналіз досвіду останніх років наступні.

1. Технології попередньої роботи з дітьми:

1. Виявлення та подолання проблем розвитку, травматичного досвіду, що можуть виникнути як внаслідок проживання у проблемній сім'ї, у тому числі, досвіду сімейного насильства, смертей та хронічних хвороб, бідності, наркоманії:

технології моніторингу розвитку та стану дітей та сімей, індивідуальні «дорожні карти» дитини, що прогнозують можливості її повернення в сім'ю та життя в інтернаті, технології обстеження благополуччя дитини в сім'ї за системами оціночних шкал або психодіагностичними програмами, технології інтенсивної сімейної терапії;

2. Виявлення та подолання порушень, що виникли внаслідок (загрози) відділення від сім'ї (смерті батьків, відмови від дитини, позбавлення батьків їх прав), у тому числі, вторинного соціального сирітства (повернення до інтернатної установи із сім'ї, що заміщає чи прийомної сім'ї):

міжвідомчі акції, що спрямовані на пропаганду сімейних цінностей, збереження та відновлення сімей, допомогу в адаптації та побудові нових взаємин з кровними батьками та родичами у разі повернення дитини в сім'ю, цикли тематичних телепередач та роликів у соцмережах;

технології профілактики та корекції наслідків вторинного сирітства (у тому числі за допомогою кабінетів соціалізації), моніторинг виховання та розвитку дитини в прийомній сім'ї, безперервна та періодична робота з сім'єю за місцем проживання та дитиною за місцем навчання;

комплексні програми соціалізації дітей, підготовка дитини до передачі в сім'ї і до проживання в сім'ї, допомога в освоєнні продуктивних стратегій відносини і взаємодії з батьками, рідними дітьми, соціальним оточенням сім'ї, підготовка дітей до школи, професійної орієнтації, допомога в особистісному розвитку та подоланні дезадаптацій.

3. Допомога у подоланні проблем адаптації та створення умов розвитку у притулках та інтернатах, у тому числі, у разі дітей з особливими потребами:

технології створення безпечних та наближених до домашніх умов в інтернатах, наближення організації роботи цих установ до сімейного типу, особливо при вихованні сиблінгів;

ранній супровід сімей, що мають дітей з обмеженими можливостями, заходи та PR-акції, Інтернет-проекти, що стимулюють сиріт до усвідомлення себе як повноцінних членів суспільства, які володіють власними ресурсами та захистом сім'ї та держави;

соціалізація дітей з обмеженими можливостями за допомогою інноваційних (ігрових, комп'ютерних) технологій у рамках спеціальних програм.

4. Допомога у подоланні проблем адаптації та у створенні умов розвитку випускників інтернатних установ та заміщуючих сімей:

комплексна соціальна допомога випускникам установ для дітей-сиріт, постінтернатний супровід випускників на рівнях: моніторинговому (проведення моніторингу соціальної адаптації випускників), що підтримує (надання соціальних послуг, консультування як індивідуальна допомога фахівців: психолога, соціального педагога, юриста), інтенсивному (організація індивідуального супроводу куратором); розвиток центрів супроводу випускників, які реалізують практичні консультаційно-ігрові, навчально-тренінгові програми, що включають бесіди, консультації випускників зі спеціалістами, ігрові та інші активні методи навчання та самонавчання, рефлексивну діагностику та самодіагностику дитини, включення його у волонтерську практику, екскурсії до закладів та «експедиції» в сім'ї, проведення профільних табірних змін;

матеріально-побутова допомога, навчальні (соціальні) квартири та соціальні готелі як технології супроводу проживання випускників інтернатів на базі житла, що надається, як форма організації підготовки до самостійного життя старших вихованців установ для дітей-сиріт та дітей, що залишилися без піклування батьків, технологія супроводжуваного (т'юторами) проживання, технологія сприяння батькам у підготовці вихованців до самостійного життя,

виплати вихованцям освітніх установ для дітей-сиріт та дітей на особисті потреби («кишенькові витрати») та накопичувальний капітал, надання житла випускникам.

5. Допомога у створенні умов продуктивного, відповідального функціонування випускників інтернатів та заміщуючих сімей у професійній, сімейній, дозвільній сферах, школи ефективного відповідального батьківства, що реалізують психологічний, медичний, економіко-правовий блоки навчання, що здійснюються у формі тренінгів (аналіз ситуацій, групові дискусії, міні-лекції та рольові ігри, психогімнастика та арттерапія), анкетування/тестування, консультації фахівців, що стимулюють створення сім'ї, соціальні вітальні, арт-фестивалі, розвиваючі програми та реабілітаційне дозвілля;

профілактика громадянських шлюбів та відмов від батьківства, у тому числі в рамках мобільних служб профілактики відмов від новонароджених, допомога наставників-вихователів в організації побуту, отримання освіти, медичного обслуговування, захисту їх прав та законних інтересів на базі соціального договору в рамках постінтернатного супроводу.

6. Допомога дітям-сиротам у рамках розробки та впровадження комплексних та територіальних центрів, програм та технологій допомоги, у тому числі, у заміщуючих сім'ях:

створення відділень і служб постінтернатної адаптації, створення єдиної системи органів та установ із захисту прав дітей, робота зі створення єдиної регіональної бази про випускників інтернатних установ, дітей із заміщуючих сімей, дітей-сиріт, які закінчили установи професійної освіти, що мають ризик бути непрацевлаштованими, які потребують житла, територіальні, у тому числі комплексні служби супроводу, що забезпечують «крокову доступність» допомоги, які об'єднують, наприклад, служби супроводу опікунів (піклувальників), постінтернатного супроводу, спеціальні «соціальні помешкання» в будинку випускників інтернатних установ як віддалені офіси центру допомоги дітям – сиротам і сім'ям, що заміщають, служби супроводу

сім'ї та дитини, введені в структуру соціально-реабілітаційних центрів для неповнолітніх, соціальних притулків для дітей та підлітків, центрів соціальної допомоги сім'ї та дітям, регіональна електронна інформаційна система обліку чисельності та проблем соціальної адаптації випускників, запровадження стандартів супроводу дітей, проведення міждисциплінарного консилиуму для оцінки їхнього стану.

II. Технології роботи з потенційними прийомними чи патронатними сім'ями:

1. Підвищення компетенцій та виховного потенціалу у сфері заміщуючого батьківства, надання патронатних послуг, аж до отримання професійних психолого-педагогічних та інших знань та навичок, у тому числі в роботі з дитиною з аномальним розвитком:

батьківські зустрічі у вигляді «інтенсів-семінарів», «занурень», на базі соціальних віталень, методи активної роботи, що поєднують короткі лекції-презентації з груповими обговореннями, рольовими іграми, які передбачають вивчення чужого досвіду в процесі перегляду та обговорення кінофільмів, обмін власним досвідом вирішення складних життєвих ситуацій, виїзні дитячо-батьківські тренінги, інтерактивні методи навчання батьків, відеотренінги та флеш-тренінги, інтерактивні настільні методичні ігри для батьків, он-лайн консультації та навчання, виїзні заняття, що надають потенційним батькам консультаційну підтримку психологів, лікарів, дефектологів, юристів та педагогів;

аналіз громадських ресурсів допомоги сім'ям, попередня підготовка усиновителів, опікунів та прийомних батьків, школи прийомного батьківства, школи кандидатів у прийомні батьки, заняття в яких проводять спеціалісти та досвідчені прийомні батьки, освітні та комплексні програми підготовки громадян у школах заступників батьків.

2. Допомога в адаптації сім'ї (дітей та батьків) до змін, пов'язаних з появою нового члена сім'ї, профілактика та корекція наслідків відмов від прийнятих у сім'ю дітей:

технології підбору прийомних та патронатних батьків, вивчення кандидатів, їх навчання, використання інтерактивних технологій навчання та консультування батьків, що забезпечують передачу знань та розвиток необхідних навичок поведінки у складних чи критичних сімейних ситуаціях, розробка та здійснення програм діагностики та супроводу кандидатів у прийомні батьки;

стабільна (моніторинг існуючих потреб та труднощів прийомної сім'ї та адресна допомога) та активна, кризова (програма індивідуальної реабілітації сім'ї на період від 6 місяців до одного року) форми супроводу сімей; психологічна, соціальна, медична, юридична індивідуальна та групова консультаційна та корекційна робота, соціально-психологічний супровід як комплексна допомога прийомній сім'ї, інформаційно-превентивні, корекційні та постреабілітаційні технології та методики супроводу сімей: телефон довіри, інформаційні заняття для потенційних батьків, психолого-педагогічний та соціально-правовий супровід опікунів, піклувальників, прийомних батьків, різні форми організації батьківських зустрічей (батьківські форуми, інформаційні наради, вітальні, клуби, свята, спортивні змагання, сімейні екскурсії, сімейний відеолекторій та ін.);

допомога прийомним та патронатним батькам, які мають успішні випуски прийомних дітей та кілька років успішного стажу роботи, робота зі згуртування сім'ї та допомога у подоланні криз та проблем, сприяння сім'ям у придбанні або реконструкції житла на конкурсній основі, що стимулює влаштування дітей, включає матеріальну підтримку сімей (допомоги, грошові винагороди, пільги), організацію відпочинку та оздоровлення.

3. Стимулювання розвитку взаємодії заміщуючих сімей, взаємодопомоги, обміну та поширення продуктивного досвіду:

стимулювання взаємодії сімей у рамках спеціалізованих клубів, асоціацій, зльотів батьків, цикли корекційно-розвиваючих спільних занять для батьків та дітей, групове та індивідуальне консультування, тематичні тренінги, дозвільні заходи, включаючи спортивно-масові заходи, походи, ігрові та творчі майстерні, виїзні семінари, активні методи навчання кандидатів (дискусії, вправи та рольові ігри, аналіз важких ситуацій тощо), спрямовані на обмін досвідом та взаємонавчання кандидатів та батьків, технології стимулювання (потенційних та вже існуючих) сімей приймати нових дітей.

III. Технології роботи з спільнотою (соціальним середовищем), в якому проживатимуть дитина та сім'я:

1. Інформаційно-просвітницька та рекламна робота (рекламні інформаційні та культурні заходи), спрямована на розвиток сімейних форм влаштування дітей, у тому числі із залученням ЗМІ, Інтернет-ресурсів тощо, спрямована на розвиток уявлень про дітей-сиріт і дітей, що залишилися без піклування батьків, заміщують сім'ях і т.д., про форми і значення замітника батьківства, способи його здійснення та результати для дитини, діяльності з виявлення та стимулювання активності потенційних батьків та сімей для професійного та інших видів батьківства в цілому:

інформаційні кампанії з просування сімейного улаштування дітей, проведення соціально значущих заходів: конференцій таких сімей, конкурсів дитячого малюнка, конкурсів художньої творчості тощо;

підготовка методичних посібників, інформаційно-методичних матеріалів, буклетів, спеціальних журналів та програм, «Дні відкритих дверей», виїзні, телевізійні та стаціонарні концерти дітей-сиріт, поширення агітаційного матеріалу з питань сімейного життєстрою, проведення інформаційних зустрічей, зборів, семінарів з населенням,

проект «Відеопаспорт дитини», інші заходи з інформування населення про дітей-сиріт, які потребують сім'ї, єдині інформаційні бази даних щодо дітей, розміщення інформації про дітей-сиріт у місцевих ЗМІ та на сайтах центрів

допомоги дітям та сім'ям, соціальна фотовиставка про дітей-сиріт та дітей, вернісажі художньої та прикладної творчості, «мобільний офіс» у формі пересувної презентації про життя дітей-сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків, «інтерактивне кафе» (консультації, інтерв'ю з діючими батьками, бліц-презентації з різних тем, включаючи правові та фінансові гарантії прийомним сім'ям, форми співпраці з установами, включаючи волонтерські програми участі в долі дітей-сиріт, виступи фахівців установ на радіо та телебаченні з актуальних тем батьківства, випуск газет, Інтернет-кампанії та презентації з метою пропаганди прийомного батьківства для формування позитивного суспільної думки щодо вирішення проблем дітей-сиріт;

2. Впровадження дозвілєвих, клубних форм соціальної роботи, активізація населення на формування ресурсів соціальної підтримки дітей-сиріт, прийомних дітей та заміщуючих родин:

створення цілісної системи підтримки дітей, які перебувають у скрутній життєвій ситуації; реформування інтернатних установ та створення територіальних центрів супроводу сімей з дітьми та випускників інтернатних установ, запровадження технологій виїзних та віддалених офісів, інституту дільничних соціальних працівників за місцем проживання прийомних дітей, випускників інтернатних установ;

робота клубів прийомних батьків, зльоти прийомних сімей для формування спільноти таких сімей; робота із мережею соціальних контактів; дитячо-батьківські клуби для налагодження співпраці з сім'ями, залучення жителів району до участі у долях дітей-сиріт, залучення сімей груп ризику в успішні соціальні мережі, об'єднання, клуби; профілактичні заходи, спрямовані на активізацію моральних та етнокультурних елементів прийняття дитини.

3. Матеріальне стимулювання батьківства, допомога у придбанні та поліпшенні житла, медичного та дозвілля обслуговування дітей та сімей.

V. Технології роботи з фахівцями, що здійснюють соціальний рекрутинг:

1. Створення ресурсних центрів з сімейного улаштування дітей-сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків, що акумулюють ефективні технології, послуги роботи:

ресурсні центри, регіональні центри супроводу випускників, акумуляція та тиражування технологій супроводу та постінтернатної адаптації випускників інтернатних установ; підготовка, підтримка та координація діяльності фахівців (у тому числі наставників).

2. Професійна підготовка та підвищення кваліфікації фахівців у сфері роботи з дітьми і сім'ями:

підготовка фахівців системи супроводу сімей; методична допомога фахівцям у ресурсних центрах, на стажувальних майданчиках, конференціях, семінарах та майстер-класах; навчання у практико зорієнтованому контексті у команді, взаємонавчання, розбір важких випадків та відпрацювання набутих навичок, профілактика психологічного вигорання фахівців та багаторівнева супервізія фахівців;

створення багаторівневої безперервної системи навчання (розробка та проведення навчально-методичних комплексів, рекомендацій та курсів підвищення кваліфікації, управлінських та проєктних семінарів, тренінгів, моніторинг та оцінка якості послуг та потреб фахівців, розробка посібників для батьків та фахівців; підготовка та реалізація модульних програм підготовки спеціалістів супроводження випускників: кураторів та т'юторів, соціальних працівників та педагогів, спеціалістів органів опіки, керівників освітніх та соціальних установ, підготовка тренерів Шкіл прийомних батьків.

3. Супервізорська підтримка фахівців, організація обміну досвідом та процесів взаємного навчання, клубні форми взаємної підтримки професійного розвитку:

розвиток організаційних навичок фахівців, у тому числі з активізації спеціалістами власної діяльності клієнтів, розвиток довірчих та співробітничих відносин з ними, благодійні марафони, форуми молодих батьків (дискусії, ігрові

та інші заходи), що служать цілям мінімізації негативних наслідків конфліктів у сфері опіки, методичний супровід процесу організації підготовки громадян до прийому на виховання дітей, інформаційно-методичні послуги спеціалістам муніципальних служб, експертиза програм допомоги, супервізія діяльності соціальних працівників.

4. Розвиток навичок та технологій міждисциплінарної та міжвідомчої взаємодії при наданні допомоги рекрутованій сім'ї, впровадження нових напрямків роботи та послуг для сімей:

створення державних координаційних центрів, благодійних організацій асоціацій та громадських рад, співпраця державних та громадських організацій, залучення бізнес-спільноти до вирішення проблем сирітства, проекти організації дозвілля та збагачення життя дітей, допомога Інтернет-кампаній у проведенні дитячих відеоновинних проєктів, розробка регіональних стандартів індивідуального супроводу та його підтримка засобами профільних, громадських та державних установ та процедур (консиліум);

міжвідомчі робочі групи, що розробляють комплексні програми рекрутування сімей, що проводять моніторинг ефективності програм та їх корекцію, впроваджено єдиний міжвідомчий алгоритм дій органів системи профілактики, раннього виявлення та реагування на сімейне неблагополуччя;

акції, спрямовані на покращення оснащеності процесів рекрутування та моніторинг ефективності (моніторинги результатів діяльності служб, конкурси соціальних проєктів місцевих, обласних державних установ та громадських організацій), розвиток нормативної бази багаторівневої допомоги, методичні поради, семінари, майстер-класи, курси підвищення кваліфікації та ін. з актуальних проблем супроводу таких сімей та виховання прийомної дитини.

3.2. Перспективи процесу рекрутування прийомних батьків

Перспективи розвитку системи рекрутування прийомних батьків пов'язані, на наш погляд, з наступними аспектами:

трансформацією системи цінностей українського співтовариства, повага до сім'ї, дітей як цінностей, запровадження пріоритету духовно-морального виховання перед навчанням та підготовкою до соціального функціонування;

розробкою та впровадженням програм комплексного відбору та подальшої підтримки, а також створенням установ комплексної підтримки населення;

створенням ресурсних установ та програм обміну досвідом з розробки та впровадження інноваційних технологій;

впровадженням технологій профілактичної по відношенню до (первинного та вторинного) сирітства та його наслідків спрямованості, розширенням спектра корекційно-діагностичних технологій та методик;

впровадженням технологій супроводу розвитку дитини-сироти та прийомної сім'ї, у тому числі у юнацькому віці;

впровадженням технологій, що реалізують «крокову доступність» допомоги дітям та сім'ям, включаючи дільничні, виїзні форми обслуговування;

впровадженням технологій, спрямованих на активізацію ресурсів клієнтів (дітей-сиріт, сімей, випускників інтернатних установ та патронатних сімей), підвищенням виховного потенціалу прийомних сімей;

впровадженням технологій, спрямованих на активізацію особистісних ресурсів та підвищення професійної компетентності співробітників соціальних служб, особливо технологій взаємного навчання та супервізії в системі безперервної профільної освіти;

впровадженням технологій, спрямованих на активізацію ресурсів суспільної підтримки дітей-сиріт, починаючи від надання добровольчої

допомоги, благодійних, інформаційно-просвітницьких акцій і закінчуючи вивченням та пропагандою сім'ї засобами ЗМІ, Інтернету.

На завершення ми сформулювали вісім правил прийомних батьків (рис. 3.1).

Рис 3.1. Вісім правил прийомних батьків

Наша країна увійшла у фазу інновативної передачі технологій соціальної допомоги прийомним сім'ям. Ця сфера виявляється найактивнішим учасником інноваційних перетворень, лідером, із розвитком якого пов'язаний розвиток соціальної України загалом. Поки що ще мало осмисленими залишаються питання, пов'язані з рекрутинговим відбором потенційних прийомних батьків: держава намагається допомагати сім'ям вирішувати життєві проблеми засобами інституту соціальної роботи. Соціальна робота як спроба гуманності в сучасній Україні активно реформується і деформується, оскільки поряд з деклараціями гуманності, держава використовує її як спосіб примирення людей, що страждають, з реальністю інших, менш гуманних інституцій.

Висновки до розділу 3

Таким чином, сучасна система рекрутування прийомних батьків орієнтована на відновлення сімейних умов розвитку для дитини. Ця система активно розвивається всіх рівнях, підтримувана як державою, і громадськістю. В цілому можна відзначити її комплексний характер, а також створення інноваційних технологій, спрямованих цю комплексну, багатосторонню та глибоку підтримку розвитку всіх систем та підсистем соціальної роботи. Яскравим прикладом цього процесу є школи для батьків, звернені до суспільства в цілому акції тощо. Очевидно, що до того часу, як в нашій державі не буде створене дієве громадянське суспільство, поки моральні ідеали стануть дійсними джерелами закону, інноваційні трансферти соціальної роботи приречені на провал і імітацію. До того часу суспільство буде цілком адекватно сприймати масштабні спроби інновацій як ще один спосіб подальшого придушення, а не допомоги людині, яка перебуває у важкій життєвій ситуації.

ВИСНОВКИ

1. Очевидно, що масштаб такого негативного соціального явища як соціальне сирітство, вимагає нових підходів у його подоланні. Проблема полягає в тому, що в дитячих стаціонарних та нестаціонарних установах створюється ущільнене негативне соціально-психологічне довкілля, яке формують діти, котрі зібрані в єдиному життєвому оточенні із неблагополучних сімей, як правило з негативним, девіантним чи кримінальним досвідом соціалізації. Комунікація вільно чи мимоволі сприяє обміну цим досвідом. Забезпечити невідступний контроль, сформувати радикально інше соціальне місце існування, яке могло б переважити негативний вплив – завдання вкрай складне. Часом інституції, що покликані долати проблеми, перетворюються на інститути, які їх породжують. Сучасна тенденція скорочення кількості вихованців дитячих будинків, привела до гострої необхідності рекрутування (залучення та відбору) потенційних прийомних батьків. У цілому, якщо говорити про роль рекрутингової системи відбору прийомних батьків, то в останні роки спостерігаються позитивні зрушення.

2. Реорганізація типового дитячого будинку до закладу сімейного улаштування дітей передбачає одночасно з дослідно-експериментальною роботою вивчення механізмів, умов, факторів та організаційних заходів, що необхідні як для збільшення кількості сімейних улаштувань, так і для забезпечення адаптації дітей і прийомних батьків один до одного. Процес адаптації розглядається як протікає на особистісному рівні дитини, так і на рівні сім'ї при її взаємодії із соціумом та службою супроводу. Установи інтернатного типу неспроможні забезпечити умов сімейного виховання, оскільки система рольових диспозицій, яка реалізовується між педагогічним колективом і виховуваними, не здатна репрезентувати складний комплекс рольових відносин,

що притаманні «зовнішньому світу», котрий вимагає формування інституції прийомних батьків.

3. У державній політиці щодо дітей-сиріт відбуваються зміни, що спрямовані на розвиток заміщуючих (патронатних) і прийомних сімей з метою успішної інтеграції в суспільстві через заповнення нестачі соціокультурного досвіду, який набувається в умовах сімейної соціалізації. Порівнявши та проаналізувавши різні форми турботи про дітей-сиріт нами були виділені серед них непрофесійні (усиновлення/удочерення, опіка/піклування) та професійні (приймна сім'я та патронат) форми. Успішність рекрутерської роботи та подальшої діяльності з підготовки прийомних батьків визначається узагальненням зусиль усіх структур з розробки та здійснення інтегративних програм, які включають інноваційні методи міждисциплінарної та міжорганізаційної роботи з усім комплексом проблем, що виникають у зв'язку із захистом прав та соціальною адаптацією дітей-сиріт. Співпраця державних та недержавних, у тому числі благодійних організацій забезпечує впровадження та ефективне використання інноваційних технологій попереднього відбору та підготовки. Загалом пріоритетними напрямками рекрутерського відбору є сімейні форми життєулаштування дітей, довгострокові програми супроводу батьків та дітей, реабілітація та зміцнення виховного потенціалу сім'ї, професійна перепідготовка соціальних працівників, волонтерів та самих членів таких сімей, у тому числі в рамках інноваційних технологій такої роботи.

4. Ринок рекрутингових послуг – досить новий і молодий напрямок, що пропонується у сфері ділових послуг, проте динамічно розвивається, добре себе зарекомендував і має серйозні перспективи в майбутньому. Значимість цієї сфери ділового обслуговування підтверджує дуже високий і стабільний попит на послуги кадрових агентств. У той самий час підприємства, звертаються до послуг кадрових компаній, найчастіше залишаються, незадоволені сервісом і якістю послуг. Недостатньо висока якість послуг у сфері рекрутменту та кадрового консалтингу зумовлена відсутністю професійних стандартів при їх наданні, а

також ліцензування даного виду діяльності з боку держави та професійної спільноти, високою плинністю кадрів в агенціях та низькою кваліфікацією консультантів з підбору персоналу. Нині потрібні нові концептуальні підходи, у розвитку рекрутменту та інтегруванні їх у систему інфраструктури як ринку праці так і у соціальній сфері. Для цього, на наш погляд, ефективним буде використання кластерного підходу, який створює основу для створення нових форм об'єднання елементів ринку праці та соціального захисту. Він зможе актуалізувати інтеграцію всіх інститутів у єдину систему, що пов'язана відносинами пошуку та підбору конкурентоспроможних та затребуваних фахівців для всіх сфер економіки.

5. Технології рекрутингового відбору потенційних прийомних батьків, поєднують інформаційно-просвітницькі та діагностичні, консультативні, корекційні, розвиваючі або навчальні, організаційні методики та програми. Використання широкого спектра технологій – важлива умова ефективності такого відбору, суттєвий показник його системності. Системність передбачає активізацію ресурсів і підвищення компетенцій самих клієнтів, поряд з активізацією ресурсів і компетенцій співробітників, а також – діяльність з формування та реформування громадської думки та навколишнього соціального довкілля загалом.

6. Сучасна система рекрутування прийомних батьків орієнтована на створення сімейних умов розвитку для дитини. Ця система активно розвивається всіх рівнях, підтримувана як державою, і громадськістю. В цілому можна відзначити її комплексний характер, а також створення інноваційних технологій, спрямованих цю комплексну, багатосторонню та глибоку підтримку розвитку всіх систем та підсистем соціальної роботи. Очевидно, що до того часу, як в нашій державі не буде створене дієве громадянське суспільство, поки моральні ідеали стануть дійсними джерелами закону, інноваційні трансферти соціальної роботи приречені на провал і імітацію. До того часу суспільство буде цілком адекватно сприймати масштабні спроби інновацій як ще один спосіб подальшого

придушення, а не допомоги людині, яка перебуває у важкій життєвій ситуації. Вирішення завдання гуманізації суспільства загалом можливе через зовнішні трансфери технологій та ідеології (як системи метатехнологій) соціальної роботи у життя громадських та інших організацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алінчук О. Н. Кадри для ефективного бізнесу. Підбір та мотивація персоналу. К., 2021. 248 с.
2. Астоянц М. З. Аналіз життєвих практик за умов інтернатної установи. Досвід включеного спостереження. *СОЦІС*. 2006. № 3. С. 38-40.
3. Безпалько О. В. Соціальна робота у громаді. К.: Центр навч. літератури, 2005. 172 с.
4. Бек У. Суспільство ризику. На шляху до іншого модерну. К., 2020. 244 с.
5. Власова Н., Хольмберг Б. Мережа соціальних контактів: Мобілізація соціального оточення дітей та сімей у кризовій ситуації. К.: Стокгольмський Університет, ГУ СРЦ «Відрадне», 2015. 50 с.
6. Дев'ять методів сучасного рекрутингу у 2019 році. URL: <https://hurma.work/ukr/blog/9-metodov-sovremenno-rekrutinga-v-2019/> Дата звернення: 28.02.2023
7. Денисова А. Нетрадиційні методи підбору персоналу: особливості застосування та рейтинг популярності. *Управління персоналом*. 2015. № 24. С. 66-70.
8. Дитяча безпритульність та соціальне сирітство в регіональному вимірі / за ред. М. М. Байкова. Харків, 2016. 54 с.
9. Єрмаков О. Рекрутинг та навчання: українські реалії. *Управління персоналом*. 2014. № 3. С. 62-64.
10. Жуковська В. М. Цифрові технології в управлінні персоналом: сутність, тенденції, розвиток. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент*. 2017. Вип. 27 (2). З. 13-17.

11. Зайцева Н. Деінституціоналізація дітей-сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків, у контексті соціальної політики. *Влада*. 2010. № 12. С. 99.
12. Заруцький В. К. Шляхи вирішення проблеми сирітства. К., 2022. 218 с.
13. Звіт начальника Служби у справах дітей Тернопільської обласної державної адміністрації за 2021 рік про стан дітей на Тернопільщині : Служба у справах дітей Тернопільської обласної державної адміністрації, 2021. 9 с.
14. Зеленков А.В. Організація набору та відбору персоналу. *Економіка та управління*. 2008. №3 (3). С. 125-135.
15. Інноваційні моделі сімейних форм влаштування дітей-сиріт та дітей, що залишилися без піклування батьків: збірник / за заг. ред. Н.П. Іванової. К., 2007. 192 с.
16. Карпенко О. І. Правові засади утримання та виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: дис. канд. юрид. наук: 12.00.05. К., 2002. 191 с.
17. Касьяненко М. М. Організація роботи та управління органами ДПС України : навч. посібник. Ірпінь: Академія ДПС України, 2001. 229 с.
18. Коліушко І. Б. Виконавча влада та проблеми адміністративної реформи в Україні: монографія. К.: Факт, 2002. 260 с.
19. Комплексна допомога бездоглядним та безпритульним дітям: метод. посібн. / за ред. Зверєвої І. Д., Петрочко Ж. В. К.: Вид. дім «Калита», 2010. 376 с.
20. Комплексна цільова соціальна програма оздоровлення та відпочинку дітей на 2019-2021 роки. Тернопільська обласна програма. URL: http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/TR140095.html. Дата звернення: 28.02.2023
21. Комплексна програма з профілактики соціального сирітства, реабілітації та корекції соціальних сиріт та дітей, які постраждали від сімейного насильства. К., 2019. 480 с.

22. Конвенція ООН про права дитини. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_021. Дата звернення: 28.02.2023
23. Краснікова Є.О. Інноваційний менеджмент. Шпаргалка. К.: Окей-книга. 2019. 84 с.
24. Красножон Т. В. Соціальне сирітство в Україні як соціально-педагогічне явище. *Вісник Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*. 2009. № 3. С. 122-124.
25. Людський розвиток в Україні: інноваційний вимір: монографія / за ред. Є. М. Лібанової. К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, 2008. 316 с.
26. Мартынава В.В. Сацыяльна-педагагічнае суправаджэнне прыёмнай сям'і: вучэбна-метадычны дапаможнік. Мн.: ТДВ Тонпik, 2004. 240 с.
27. Миколюк С.М. Удосконалення інституційно-правового механізму соціального трансфертування на дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. *Економічний аналіз*. 2013. Т.14, №3. С. 142-147.
28. Ніколаєв В.М. БезБатьківщина. К.: Софт, 2009. 200 с.
29. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: закон України від 07.10.2010. URL: [http://www. meget.kiev.ua/zakon.zip](http://www.meget.kiev.ua/zakon.zip) Дата звернення: 28.02.2023
30. Осипова І.І. Модель заснування нового типу щодо запобігання соціальному сирітству. *Ларгус*. 2019. №1 (13). С. 41-43.
31. Ослунд В. Життєулаштування дітей-сиріт: професійна сім'я, що заміщає : пер. з швед. К: Генеза, 2016. 368 с.
32. Ослунд В. Заміщаюча професійна сім'я як одна з моделей вирішення проблеми сирітства. *Логос*. 2021. № 3. С. 78-84.
33. Петришин А. Г. Експеримент чи право на ризик. Хмельницький, 2021. 126 с.
34. Писаревська Г. І. Розвиток ринку рекрутингових послуг у Україні. *Бізнес Інформ*. 2013. № 10. С. 227-232.

35. Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини»: Постанова Кабінету Міністрів України від 24.09.2008 р. № 866. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/866-2008-%D0%BF>. Дата звернення: 28.02.2023

36. Психологічні аспекти сімейного життєстрою дітей: на допомогу співробітникам органів опіки та піклування та фахівцям, які працюють у сфері сімейної політики / за ред. Лазаришин Л.О. Луцьк: Лелека, 2017. 32 с.

37. Дитина повинна жити у сім'ї : Інформаційно-методичний збірник. К., 2019. 136 с.

38. Річний звіт Служби у справах дітей Тернопільської обласної державної адміністрації за 2020 рік про стан дітей на Тернопільщині: Служба у справах дітей Тернопільської обласної державної адміністрації, 2021. 24 с.

39. Рудаєва Л. Функції органів опіки та піклування за новим Сімейним Кодексом України. *Юридичний вісник України*. 2003. №3. С. 9-10.

40. Рудій Н. Я. Інститут опіки і піклування в Україні: історично. правове дослідження: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.01. Львів, 2011. 22 с.

41. Сямейныя формы ўладкавання дзяцей-сірот на выхаванне / уладкаванне. Г.І. Рудэнкова і інш. Мн.: Дызапрэс, 2003. 72 с.

42. Сім'я Г. В. Політика деінституціоналізації установ інтернатного типу. URL: http://www.asi.org.ru/ASI3/main.nsf/sfm/soc_otvet Дата звернення: 28.02.2023

43. Сучасні способи пошуку персоналу. URL: <https://cleversta.net/blog/metody-podbora-personala> Дата звернення: 28.02.2023

44. Соціалізація дітей сиріт та дітей, що залишилися без піклування батьків / за ред. Боровик В.Г. Кропивницький, 2019. 255 с.

45. Соціальні технології по роботі з сім'єю: традиції та інновації. Дніпро: Добрий дім, 2022. 47 с.

46. Статистичний бюлетень за 2020 рік «Захист дітей, які потребують особливої уваги суспільства»: статистичний збірник / Держ. служ. статистики України/О.О. Кармазіна (відп. за вип.). К.: Держаналітінформ, 2021. 78 с.
47. Томпсон А. А. Стратегічний менеджмент. Мистецтво розробки та реалізації стратегії / пер. з англ. за ред. Л. Г. Зайцева. Одеса, 2021. 576 с.
48. Тренди рекрутингу 2019 року: що ви використовуєте вже зараз і кейси світових компаній. URL: <https://hurma.work/ru/blog/trendy-rekrutinga-2019-cto-vy-ispolzujete-uzhe-sejchas-i-kejsy-mirovych-kompaniy> Дата звернення: 28.02.2023
49. Туленков М. В. Концептуальні засідки організації сучасного менеджменту: монографія. К. – Ніжин: Аспект-Поліграф, 2006. 350 с.
50. Фурманов І. А. Психалагічна работа з дзецьмі, пазбаўленымі апекі бацькоў: кніга для псіхолога. Мн.: ТЕСЕЙ, 2020. 224 с.
51. Холодевич М. П. Технології роботи з прийомними родинами. Львів: ФОП Зайчук, 2021. 220 с.
52. Худяченко Т. О. Розвиток дитячої соціальної установи в умовах деінституціоналізації. URL: <http://elibrary.su/item> Дата звернення: 01.03.2023
53. Чавдар М.В. Способи і прийоми рекрутингу в Болгарії. Одеса, 2020. 126 с.
54. Чала Ю. С. Сучасні проблеми та перспективи рекрутингу молодих спеціалістів. URL: <http://www.tneu.edu.ua/pdf/rob/14.pdf>. Дата звернення: 02.03.2023
55. Шершньова З.Є. Стратегічне управління: підручник, 2-ге вид., переробл. і доповн. К.: КНЕУ, 2004. 598 с.
56. Штомпка П. Соціологія соціальних змін. К., 2021. 418 с.
57. Юречко А.П. Безбатьківство та засоби його вирішення. *Логос*. 2020. № 4. С. 33-39.

58. Ярощук П.Т. Організаційно-правові умови соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування : посібник. Вінниця, 2020. 134 с.

59. Digital в HR: інструменти, автоматизація та використання цифрових технологій. URL: <https://donetsk.hh.ua/article/19271> Дата звернення: 03.03.2023

60. Smurher K. Development of the recruiting services market. SLC: Sunrise, 2020. 238 p.

61. Wildebrandt C. Development of a children's social institution in conditions of deinstitutionalization. Edmonton: Katzen-Judd Publisher, 2017. 456 p.